

Doktori (PhD) értekezés tézisei

LUPUS IN FABULA

– A *PIROSKA ÉS A FARKAS* KONTEXTUÁLIS OLVASATA

Horváth Zsófia

Témavezető: Dr. Valastyán Tamás

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2022

I. Bevezetés

Vajon kibékíthetetlen konfliktus van-e a farkas és a nő között? Az európai kultúrtörténetben a farkas sok tekintetben emberszerűnek tűnik, bár – akárcsak a mesékben – leginkább negatív természetünket szimbolizálja: kapzsiságot, éhséget és a társadalmi együttélés képtelenségét. Freud pszichoanalízise nyomán – Angela Carter munkája feltárja, hogy bennük – a farkasban és a nőben – több a közös vonás, mint első pillantásra gondolnánk. Kultúrtörténetükben sok tekintetben hasonlóak, különösen a társadalmi felfogás szempontjából.

II. A disszertáció tárgya és célja

Értekezésemben arra teszek kísérletet, hogy bemutassam, az európai kultúrát és kollektív tudatalattit miként hatja át a farkas szimbolikája, hogy írott emlékek hogyan emlékeznek meg arról, hogy mi emberek miként tekintünk ősi ellenfelünkre, a farkasra, és hogy ennek mint lehet a kulturális hagyatéka a *Piroska és a farkas*. Szeretném megismertetni az olvasót a Magyarországon eddig nem ismert skandináv népballadáival, a *Varulvannel*, annak történetével, szimbólumrendszerével. Munkámban nagy

hangsúlyt fektetek Angela Carter *A kinkamra és más történetek* című kötetére, amiben több átírata is megtalálható a *Piroska és a farkas* történetének. Ezekkel az irodalmi hagyományokkal szeretném bemutatni a farkas toposzát, ami magával hozza a diskurzust férfiről és nőről. Az olvasó találkozhat az eredeti szövegekkel, melyekkel plasztikusabbá próbálom tenni ezt a párbeszédet a farkas, a férfi és a nő között.

A farkas szimbóluma mögött egy rendkívül disszonáns világ van kibontva. A kezdeti, szóban hagyományozódó mítoszok Európa szerte gazdagok a nagyvadak jelképeiben. Az akkori társadalmakat az önellátáson kívül a veszélyek elleni berendezkedés határozta meg. A zord környezetet, ami minden pillanatban próbára tette őket, szellemekként személyesítették meg; próbálták kiengesztelni, kérték, hogy legyen könyörületes, vagy éppen hogy védelmezze őket. Ezeknek a nagyon ősi toposzoknak az egyikeként lépett fel a farkas. Filogenetikai és paleogenetikai vizsgálatok szerint a *Canis lupus* legkorábbi őseinek maradványai körülbelül egymillió évvel ez előtti időszakra mutatnak vissza, amikor már bizonyosan volt populációjuk a Földön.¹ Ez pedig azt jelenti, hogy az embernek

---

¹ THALMANN, Olaf, PERRI, Angela R.: *Paleogenomic Inferences of Dog Domestication*. In LINDQVIST, C.; RAJORA, O. (eds.). *Paleogenomics*.

és a farkasnak igen hosszú közös történet jutott osztályrészül. Emiatt pedig az, hogy bizonyos hagyományokban (például egyes ősi mongol hitrendszerekben) a farkas mint ügyes vadász és kitartó ellenfél az emberek egyik őse (az anya), míg a nemes, méltóságteljes, de táplálékul szolgáló dámvad vagy szarvas a másik (az apa), nem pusztán a ragadozó és a prédaállat párosítása, hanem egy nagyon erős, régi kötelék, ami az embert ezekhez a totemisztikus ősohöz köti. A tengrizmusban – amilyen a népvándorláskorabeli magyarok ősvallása is volt – a szarvas és a farkas két olyan állat, amelyek neveinek kimondása tabu volt. Mindkét név '-s' képzős melléknév, ami mögül az „állat” szó végül elmaradt: szarvas állat (az állat, amelyik a fején szarvat visel), farkas állat (az állat, amelyiknek hosszú, lompos farka van).

III. A választott szemléleti-módszertani alapok

Az értekezés címének második fele – *a kontextuális olvasat* – azt hivatott megmutatni, hogy a *Piroska és a farkas* cím alatt a szöveghagyományban élő korpuszok különböző kontextusokban kerülnek bemutatásra. Szoros olvasási

---

Population Genomics. Springer Nature Switzerland AG., Cham. (2018). pp. 273–306. doi:10.1007/13836_2018_27. ISBN 978-3-030-04752-8.

módszerrel, azaz a szövegek direkt beemelésével kívánom bemutatni a lehetséges értelmezések különböző variánsait és rétegeit. Az értekezés első részében főleg a kulturális antropológiára, a különböző európai hiedelmekre és hitvilágokra támaszkodva kívánom bemutatni a farkas megjelenését és társadalmi megítélését a törzsi – legfőképpen a skandináv közösségekben. Ehhez szorosan simul a freudiánus pszichoanalitikai olvasat (különös tekintettel a *kísérteties* fogalmára), valamint némi etológiai vonulat, ami magának a *Canis lupus*nak bizonyos tulajdonságait mutatja be az olvasónak. A kulturális antropológiai kontextus mellett feltűnik egy, a farkas kapcsán első pillantásra szokatlan megközelítés: a morálfilozófia. A Kant által *A vallás a puszta ész határain belül*, valamint *Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből* című munkáiban taglalt társadalom és morálfilozófia mércéje mellett mérettetik meg a farkas.

A folyamatosan a szövegek közelében maradó olvasás és a különböző kontextusok feszültségteremtő játéka alakítja az értekezést, ami azonban nem minden esetben mellőzi a személyes érintettséget. Ennek legfőbb oka abban az alapvetésben keresendő, hogy maga a meseolvasás rendkívül személyes, annak értelmezési gesztusa pedig mnemonikus, azaz a szubjektív élményszerűséget magában foglalja.

IV. A disszertáció eredményei

1. Farkas és vérfarkas

A farkassá változás képessége, vagy a farkassá változtatottság átka az északi mitológiákban is gyakran feltűnik. *Völsunga saga* számol be egy esetről, ami Sigmunddal és Sinfjötllivel esik meg. A két férfi az erdőt járva rátalál egy-egy bűvös farkasbundára, melyeket magukra öltve mindketten farkassá változnak. A varázslat, bár kezdetben csodálattal és elégedettséggel tölti el a két férfit, hamarosan mégis átokká hatalmasodik felettük, amikor is egy vita keretében Sigmund rátámad az ifjú Sinfjötllire és majdnem kioltja az életét. Sinfjötllit csupán az menti meg, hogy egy holló varázserejű füvet dob Sigmundnak.²

Ezek a legkorábbi elbeszélések sem festenek minden esetben kimondottan pozitív képet a farkassá vált emberről és annak tulajdonságairól, azonban – főképpen az északi sagák esetében – nem tudunk éles vonalat húzni a varázslat és átok közé. Az utóbbi történet Sigmund és Sinfjötli csodálatos farkassá válásáról tanító jellegű. Ismerve a korabeli északi közösségek szigorú ítéleteit a számkivetésről, miszerint akit a kommuna kitagad magából, az „farkassá lesz” az emberek szemében, és

---

² VOIGT Vilmos (szerk.): *Völsunga saga*. (Bernáth István fordítása) Corvina Kiadó Kft. 2015. (33-37. oldal) – Továbbiakban: VOIGT VS 2015.

semmilyen segítséget nem kaphat a közösség tagjaitól, vágni a farkaslét után nem feltétlenül bölcs dolog. Sigmund és Sinjfötli rátalál az (egyes források szerint sámánok lakta) erdei kunyhóra, meglelik a bűvös farkasruhákat, és farkassá válhatnak. Eleinte persze erejük teljében róják útjukat, és megölik, aki eléjük kerül. Később azonban, bár szeretnének, alig tudnak szabadulni a farkas léttől, s ez kevés híján egyikük életébe kerül. Végül le tudják vetni magukról a farkasbőrt, és el is égetik azt, hogy senkit ne csábíthasson arra, hogy magára öltesse. Bár a törvényen kívüli lét sokszor csábító, azzal, hogy farkassá legyünk, megszabadulva a társadalmi kötöttségektől, azért csak vigyázzunk! Nem mindig bölcs dolog deviánsan viselkedni. Ha számkivetettként vágyunk élni, könnyen azzá is válhatunk, és sokszor nincs, vagy csak nagy nehézségek és súlyos veszteségek árán van visszaút.

Északon egyaránt tiszteletet parancsoló és mégis rettegést keltő tulajdonság, ha valaki farkassá tud válni, ám Európa nyugati területein a középkorra a farkas már maga is egyenes ági leszármazásba kerül az Ördöggel, nem beszélve azokról, akik farkas alakját tudják magukra öltetni. Az úgynevezett „vérfarkasok” vagy „farkasemberek” évszázadokon át nem voltak többek a népi folklórban a természetfeletti gonosz ragadozóknál, akik sorra szedték az áldozataikat. 1521-ben a

francia Pierre Burgot és Michel Verdun állítólag úgy kötött szövetséget az ördöggel, hogy az egy kenőcsöt adott nekik, amellyel farkassá változtatta őket. Miután bevallották, hogy brutálisan meggyilkoltak több gyermeket is, mindkettőjüket máglyahalálra ítélték, ugyanis a korban úgy tartották, az elégetés a vérfarkasok megölésének kevés módja közül az egyik. Ami persze látványos és olcsó is. Egy másik történet szerint Giles Garnier, aki „Dole Vérfarkasa” néven vált ismertté, szintén egy XVI. századi sorozatgyilkos volt, aki a hírnevét annak is köszönhette, hogy állítólag birtokában volt egy hasonló kenőcs, mint amiről Burgot és Verdun esetében is említést tesz a szóbeszéd. A legenda szerint szintén gyermekekre vadászott farkasként, és meg is ette őket. Tetteiért ő is megkapta, ami járt: kínhalált a máglyán. Az egyik leghírhedtebb népi farkasember elbeszélés azonban Peter Stubbéhez, egy német földműveshez köthető, aki úgy vált közismertté, mint a „Bedburg-i vérfarkas”. Állítólag éjszakánként farkas-szerű alakban járta Bedburgot és sok embert megölt és felfalt. Egy hajtóvadászat alkalmával Petert sarokba szorították, és a vadászok elmondása szerint előttük változott vissza emberré. Megvádolták a gyilkosságokkal és a korabeli bíróság elé vezették, ahol is kínvallatások alatt bevallotta bűntetteit, valamint azt, hogy rendelkezik egy bűvös övvel, ami megadja számára a

képességet, hogy akarata szerint tudjon farkassá változni. Talán nem meglepő, de az őv soha nem került elő. Az persze vita tárgyát képezheti, hogy Stubbe, Burgot, Verdun vagy Garnier ártatlanok voltak-e és csupán bűnbakként lettek feláldozva néhány korabeli boszorkány- vagy vérfarkasvadász megélhetésének oltárán, vagy valamiféle pszichés betegség vagy hallucinogén drog hatása alatt álltak-e, hogy ilyesmiket megélhettek, de természetesen az sem zárható ki, hogy hidegvérű gyilkosok voltak. Ez azonban valószínűleg mit sem számított a betegesen babonás XVI. századi európai embernek, aki a szörnyű rémtetteket csakis a természetfeletti gonosszal tudta összekapcsolni.

2. A farkas mint *kísérteties*

A farkas alakja pedig példásan mutatja fel nekünk a *das Unheimliche* minden pozitív és negatív olvasatát. A farkas nagyszerű, *fenséges* fenevad, amit nem lehet nem csodálni kitartása és ereje miatt. Azonban számunkra ijesztő és fenyegető, mert túlságosan sokban hasonlít a kutyákhoz, amiket már megszoktunk magunk mellett, mégis kiszámíthatatlanok; otthonuk a sűrű erdő, ahová ha muszáj is belépni, csak nappal szabad, mert éjjel az már az ő birodalmuk. És ha még

hozzátesszük, hogy sok történetben lányokra támadnak és el is nyelik őket...

Ez utóbbi történettípus, melyben egy bestia egy *ártatlan* lány életére tör, elég gyakori, és az ember rögtön fel is kapja rá a fejét. És ha ez a bestia történetesen egy farkas? Nos, akkor rá is ismertünk az egyik legismertebb mesére: A *Pirsoka és a farkasra*. Bruno Bettelheim szerint ez a történet először Charles Perrault-nál bukkan fel,³ de mint arra bevezetésben is utaltam korábban, a *Piroska és a farkasnak* több prototípusa is létezik Európában. Közülük az egyik a *Varulven*, ami valahogy a *Piroska* történetekkel foglalkozók hálójából majdnem mindig kicsusszan.

3. *Varulven*

Sok prototípust felmutatnak, a *Varulven* azonban sokszor említésre méltónak sem találtatik. Pedig ha a Charles Perrault-féle változatot megemlíjtük (amiről egyébként Andrew Lang úgy nyilatkozott, hogy ha minden *Piroska és a farkas* változat úgy végződne, mint az övé, nem is volna érdemes foglalkozni

---

³ BETTELHEIM, Bruno: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. (Kúnos László fordítása) Corvina Kiadó Kft, Budapest, 2013. (171. oldal) – Továbbiakban: BETTELHEIM AMBBGYL 2013.

vele⁴), akkor a *Varulven*, ami hasonló mintázatot mutat is megérdemel egy kis figyelmet.

A *Varulven* egy svéd népballada a koraközépkorból, mely kísérteties hasonlóságot mutat a Perrault-féle *Piroska és a farkas*-sal. A *Sveriges Medeltida Ballader* első kötete tizenöt változatát közli.⁵ Bizonyos elemeiben valamennyi változat azonos: Egy (terhes) leány találkozik egy farkassal. Ajándékokat kínál fel neki, hogy elkerülje a farkas harapását: a vörös hajszalagját ajánlja a lány, más változatokban ékszereit és egyéb ruhadarabjait, de a farkas ezeket elutasítja. Miután látja, hogy a farkas hajthatatlan, a leány felmászik egy magas fára, de a farkas segítségül hívja farkáját, s így végül eléri a lányt. A szűz sikolyát meghallja a (feltételezhetően) szeretője, és segítségére siet, azonban már túl későn érkezik. Némely változat csak homályosan vetíti elénk, hogy mi történhetett a lánnyal, más változatokban a lány véres karját vagy kitépett nyelvét találja meg a szerető (ami elbeszéli neki, mi történt). A leghosszabb változatok vezérmotívuma a vérfarkasokról szóló régi folklórból építkezik. Vannak azonban rövidebbek; gyakran nem említik a

---

⁴ U.o.

⁵ JONSSON, Bengt R., JERSILD, Margareta, JANSSON Sven-Bertil: *Sveriges Medeltida Ballader. Band 1: Naturmytiska Visor*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 1983. (39-51. oldal)

terhességet, a magzatot vagy a beszélő nyelvet. A legtöbb változat tragikusan végződik, de létezik egy változat, melyben a szerető idejében érkezik, és megöli a farkast.

A *Varulven* már sok olyan elemet felvonultat, amit a Grimm testvérek által gyűjtött változathoz is ismerhetünk. Azonban ballada lévén homályos a teljes történet, így az olvasó személyes megfejtésére vár, és aki önként jelentkezik a kibogozására, garantáltan úgy fogja magát érezni, akár ha az északi tájat megülő fagyos ködben tapogatózna. Több prototípussal ellentétben itt már felfedezhető az édesanya alakja, aki bár inti leányát, az mégis bajba keveredik; a leány alakja, aki az erdőt járja; a farkas, amely egyértelműen a veszély forrása és a vadász (a *Varulven* történetében a szerető), akinek szándékában áll megölni a farkast. A *Varulven* történetében finoman fölsejlik a vetkőzés motívuma, mely később Perrault *Piroska és a farkasában* is visszaköszön. Bár a szövegben ez pusztán annyiban merül ki, hogy a leány a piros hajszalagját adná oda a farkasnak, vagy valamilyen kötényét, cipellőjét, ennek mégis van egy finoman erotikus vonatkozása. A későbbiekben, Perrault gyűjtésében majd látni fogjuk, hogy milyen tekintetben változott ez a gesztus. Ennél az értelmezésnél nem zárható ki az a kora keresztény vonatkozás, ami elbeszéli nekünk, hogy ha farkassal találkozunk, a legjobb, ha levetjük ruháinkat és arra

rátaposunk. A levetett ruha a bűneink levetéséről szól. Itt azonban a ruha mintegy elpalástolja a bűnt; hiszen a leány bűnös abban a tekintetben, hogy törvénytelen gyermeket hord szíve alatt.

Hogy a farkas tulajdonképpen bestia-e vagy sem, értelmezés kérdése. Bettelheim értelmezésében a Perrault-féle farkas nem az állati, hanem az emberi fajtából való fenevad. Ez a ragadozó egy ember, farkasbőrbe oltva, aki gyermekeket csábít el, akik kellőképpen naivak, hogy szót fogadjanak neki. Itt az emberfarkasról van szó, ez vitán felül áll.

Ez pedig már távol áll azoktól a történetektől, melyek eddig valamiféle természetfeletti ismeretlenként közelítettek a farkasokhoz vagy farkasemberekhez.

4. A farkas mint idegen

Ezek a történetek *idegenné* formálják a farkas képét a számunkra. Egyfajta *anomáliává*. A nyugat-európai ember a középkor óta inkább betegségként közelített a farkasemberléthez, semmint valami túlvilági csodaként. A természetfelettsége ugyan megmaradt, szimptomáit mégis valami förtelmes, gyógyíthatatlan betegség számlájára írták. Bernhard Waldenfels szerint az *idegen* többet jelent az *ismeretlennél*, de ugyanúgy többet jelent a *másnál* is. Az

ismeretlennek ugyanis a megértés keretein belül létezik egy belső határzónája, a más pedig az ugyanazzal áll szemben, és egy meghatározott rend keretein belül variánsként határozza meg magát.

A Perrault-féle *Piroska és a farkas* csak annyiban haladja meg a *Varulven* történetét, hogy nem hagy számunkra homályos foltokat, amiket a képzeletünkkel és félelmeinkkel kell kitöltenünk. Cserében nincs feloldozás, gyógyítás, nincsen szerencsés megmenekülés sem. Pusztán egy versike a történet tanulságáról, miszerint a jó kislányok megfogadják anyjuk tanácsát, és nem állnak szóba mindenféle jöttmenttel. Ami Perrault *Piroska és a farkas*-ának felróható, a *Varulven* történetének azonban nem, az az a tény, hogy Perrault megfosztott minket a tündérmesék csodájától. A *Varulven* egy pillanatig sem akart tündérmese lenni a számunkra; hangvétele már-már a horrorisztikus mélységeket súrol, s már az elejétől tudjuk, hogy mivel balladát olvasunk, sok jóra nem számíthatunk a végét illetően.

5. Farkas a társadalomban

Vajon a farkas eszerint tagozódhat-e a társadalomba? Beszélhetünk-e ennek kapcsán a farkasról mint „morális alanyról”? Vizsgáljuk meg akkor az erkölcsi rossz kérdését:

honnan származtatható? Az alábbiakban Immanuel Kant: *A vallás a puszta ész határain belül* című munkájának gondolatmenetét veszem alapul.⁶

Kant szerint e kérdésben az ösztönre nem hivatkozhatunk, mert maga az ösztön az amorális dolog; sem nem jó, sem nem rossz. Az állatok viselkednek ösztöneik szerint, és ezért az állat által végrehajtott cselekedetek nem eshetnek morális ítélet alá. Eszerint tehát a *Canis lupus* semmilyen megnyilvánulása nem képezheti ilyesfajta ítéletünk tárgyát.

De vajon akkor mi lehet a helyzet a *Piroska és a farkas* farkasával?

Kant elkerülendő a *rossz* amorálissá tevését, kifejti, hogy a rossz nem ösztönből eredeztethető, a rossz a rossz maximák kialakulása miatt jelentkezik. Ez annyit jelent, hogy az ösztönt követjük akkor is, ha az az erkölcsi törvényt sérti meg. Tehát szubjektív feltétel, a rossz maximák miatti dolog. A tárgya nem az ösztön, hanem a maxima. Erkölcsileg ez releváns döntés vagy cselekedet.

---

⁶ KANT, Immanuel: *A vallás a puszta ész határain belül*. In. U.ő.: *A vallás a puszta ész határain belül* (Vidrányi Katalin fordítása). Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. (A gondolatmenet 134. oldaltól a 228. oldalig terjedő szakaszát foglalja magában)

Van egy rosszra való hajlandóságunk, hiszen az ember nemcsak a másik ember javát látja a jócselekedetben; cselekedhet éppen a közjóért is. Kant szerint nincs természetes jóindulat vagy rosszindulat, viszont a rosszra való hajlandóságot nem a civilizációra kell háritani. Ez már a radikális, vagy gyökeres rossz kérdése (*Radikalböse*) Kantnál, mely az ember természetének sajátja (azaz az ember természetében benne gyökerezik), ez lesz a gyökere a maximák megrontásának is.

Mind a Grimm-féle, mind a Perrault-féle történetben úgy dönt a farkas, hogy betör a nagymamához, és szegény öregasszonyt is felfalja, nem csak a gyermeket. Elgondolkodott, töprengett, mérlegelt. Nem ösztönösen cselekedett. Legalábbis nem gyakori, hogy egy szürke farkas, kislányok hangját utánozva törjön be egy emberlakta házba, hogy aztán magára női ruhákat aggatva még egy gyermeket is megehessen.

A farkas rossz cselekedetének alapja a rossz maxima volt.

Milyen a rossz maxima? A rossz maxima szubjektív elemekkel van vegyítve. Ez egyfajta kivételezést jelent; kivételt teszünk a jelenlegi vágyainkkal, melyeket előrébb helyezünk, mint a kötelességeinket. A döntéseket mindig az ész hozza, és itt nem bújhatunk az „öszönök” mögé, hiszen a legkiszolgáltatottabb helyzetben is van lehetőségünk dönteni. Az emberben azonban van egy rosszra való hajlandóság. Ez nem

a civilizáció miatt van, hanem valamiféle természetes késztetés. Ez a maximák megbomlásának gyökere. Az emberi nemből, az emberi természetben van ez a fajta rossz, ám ez valamilyen szinten önhibánkon kívül való.

6. A lány és a farkas

A farkas, ami a pásztornépek szemében maga a megtestesült rossz, a nyájakra törő vész, íme, jó színben tűnik fel. Megmentőként és gondoskodó anyaként. Ha maradunk annál a lehetőségnél, hogy a *lupa* szó mögé egy kétes morális értékrendű hölgyet bújtassunk, a kép nem alakulhatott volna ennyire fényesen. Hiába venne magához egy rossz életű nő két királyi sarját, nevelné és gondoskodna róluk, tetteire nem ilyen fényben emlékeznénk, hiszen mégiscsak egy kurtizánról volna szó. Ez esetben a farkas kettős arca lehet a megoldás. Egy törődő vadállat; a dichotómia tökéletes megtestesítője. Úgy látszik, hogy már az ókori rómaiaknál is megtalálható volt a fentebb említett asszonyi szerep: a nő vagy bűnös, vagy szent. Rhea Silvia nagy szentségben volt, hiszen nemes asszony is (Numitor leánya), Vesta-szűzként élt, bár ezt kényszer hatására tette. Az, hogy mégis gyermeket hordott a szíve alatt, nem saját romlottságának, hanem isteni beavatkozásnak köszönhető. A

lupa itt a megmentő kvalitás, aki nem hagyja, hogy egy királyi nő sarjai elpusztuljanak.

Kétségkívül van valami költői abban, amikor egymással szembeállítjuk a nőt és a fenevadat. Az ártatlanságot és a vadságot. Az ember a bestiával mindig hadilábon áll; részint taszítja, hiszen az társiatlan, marginalizált lét, emiatt pedig zsigeri viszolygást kelt benne. Másrészről viszont pont ez a vonzó benne; az, hogy kívül és felette áll a társadalomnak. Nem hat rá sem jog, sem szokás. Kívülálló. Az embernek, e társiatlan társas lény a legmélyebbről jövő vágyának manifesztációja. Az ember azonban ugyanígy hadilábon áll a nő képével is. A nő egyszerre képe az ártatlanságnak, a termékenységnek, a szentnek és a bűnösnek. A nő ártatlansága múlandó, ugyanakkor ez csak abban az esetben fogadható el feszesebb társadalmi keretek között, ha házassági kötelékben az ártatlanság elvesztését gyermekáldás követi. Máskülönben a nő ugyanolyan *idegen* marad, akár a fenevad.

Az igazán jól működő meseátiratok és újraértelmezett történetek – amilyenek Carter történetei – Freud „kísérteties” fogalma (*das Unheimliche*) felől is olvashatóak. Freud fogalma olyasmint ír le, ami az ijesztő és szorongáskeltő felé mutat, ám viszonylag tág horizonton mozoghat annak tükrében, hogy a szót magát hogyan és milyen közegben próbáljuk használni.

Magyar nyelven az „otthonalanság” fogalmával is operálhatunk, de bármelyik fordítást vagy jelentést vesszük is, mind egyfelé mutat: egy olyan kellemetlen érzést ír le, ami kényelmetlenséget, esetenként szorongáshoz nagyon hasonló érzelmet okoz számunkra. Freud azt írja, hogy a fogalom pozitív megfelelője a *nagyszerű*, illetve a *fenséges*.

Miért mondhatjuk akkor, hogy e fogalom (*das Unheimliche*), mely mintha az angol gótikus irodalom fegyvertárából maradt volna ránk örökségül, oly’ pontosan leírhatja egy jól működő meseátirat olvasása közben bennünk felöltő érzést?

Carter meséi mind gondosan szerkesztett, önreflexív történetek; szövegeire hatottak az angol gótikus irodalom művei, kiélezi a torzát, a hátborzongatót, mindezt azért, hogy a nők (valamint az egyik történetben egy ifjú) érintetlen, tapasztalatlan világára reflektálva meghökkenjünk a különbségen. Szereplői beavatatlanok, sokszor kiemelt jelentőséggel bír érintetlenségük. A történetek mindegyikében érezhető egyfajta metafizikai erotika-felfogás. Georges Bataille úgy vélekedik az erotikáról, mint aminek „szakrális jellege van”, „...mert létezésünknek valamely kimondhatatlan vonására, a halálra utal.” (Bényei Tamás 1995/3, 175. o) Az erotikát éppen ezért tilalmak szegélyezik; ilyen a test felfedésének, a mezítelenségnek a tilalma (vö.: *A Tigris menyasszonya* című

történet), s így az erotikához való hozzáférés csakis az áthágás és tilalomszegés által lehetséges. Ez egyfajta beavatás, mely valamiféle erőszakkal jár együtt. Ennek eredményeképpen a szereplő belép a tudás, a tapasztalás világába. Carternél az efféle tapasztalás egy idegen világ, melynek szimbóluma a Szörnyeteg és a Farkas figurája. Az antológia érdekessége, hogy a tíz szövegből nyolc *A Szép és a szörnyeteg*, valamint a *Piroska és a farkas* alaptörténetét variálja, melyek a beavatás rítusát, a felnőtt szexualitásba való belépést dolgozzák föl. Ezek a Carter-féle szexualitás-felfogás alaptörténetei.

Az emberek előszeretettel használják jelképként a farkast, ha valamilyen szexuális tartalmat eufemizálnak. Ez persze távol esik attól a tényről, hogy a farkas alapvetően monogám élőlény – bár ez nem olyan kőbe vésett törvény a vadonban, mint az emberek társadalmában. Valószínűleg egyetlen farkast sem fogtak perbe a viktoriánus kori Angliában házasságtörés alapos vádjában – kicsapongó nőt már annál inkább.

Amennyire a magányos farkas veszélyt jelent a nyáj fiatal bányáira, legalább annyira jelent veszélyt a *farkasember* a társadalom egyik alappillére – a monogám házasságra és a *szexuális erkölcsre*.

Charles Perrault 1697-ben papírra vetett egy történetet, ami nagy karriert futott be később – igaz, számos pontban

változásokon ment keresztül. Bár léteznek korábbi írások is, amikben a farkasoké és a fiatal lányoké a főszerep, nem véletlen, hogy Perrault *Piroska és a farkasa* az a mese, aminek az általa leírt, vagy a Grimm-testvérek által elmesélt változatát ismerik manapság a legtöbben. Nincs számadat arról, hogy vajon hány modern elmesélése létezik ennek az ismert történetnek, de az vitathatatlan, hogy sok modern és kortárs író is visszavisszanyúl ehhez a történethez alapanyagként, vagy éppen hogy újra elmesélje – kicsit változtatva rajta.

V. Záró kérdések, konklúzió

A farkas és a nő: két csodás, *szép idegen*. Alakjuk és megjelenésük bármelyik arra érzékeny lélek szimpátiáját és figyelmét elnyeri. Belevész a látványba, és ahogyan egyre-egyre jobban elidőzik vele, rétegről-rétegre tárul fel előtte természete, minek után fellebbenti az utolsónak vélt fátylat, és hátra tántorodik. Az addig kellemes jelenség hirtelen olyasmivel szembesíti, ami tőle szokatlan. *Az idegenséggel*. A szép nyugalommal kecsgettette; ám az áhított béke helyett diszharmóniát talál. Ezért pedig dekrétumot hirdet felette.

A társadalom számára a farkas és a nő hasonlóan ítéltetik meg. Sok tanmese mondja ki; a szép nőben és a szép vadállatban

nem bízhat meg senki. Bűnös lelkek azok, bűnre csábítanak. Valójában a legnagyobb bűne e két ősképnek az, hogy a társadalom antagonistájának számítanak.

A nő akként válik idegenné, hogy az attribútumok, melyekkel ellátjuk alakját, mennyire normálisak az adott társadalomban. A középkorban köztételeként tétetett ki az a nő, aki tudta, melyik fű milyen testi bajra alkalmazható. Hiszen az a nő, aki ennek a tudásnak a birtokában van, az annak is birtokában lehet, hogy melyik fű használható méregként. A boszorkány, a javasasszony, a bábaasszony, vagy a vajákos mind-mind hatalommal rendelkező nők voltak. Nemcsak amiatt, mert specifikus tudással rendelkeztek, de mert hatalmuk volt az élet és halál felett, ami egy férfijogú társadalomban csakis a magas társadalmi pozíciókban székelő férfiakat illeti meg. Ez pedig ilyen módon feloldhatatlan feszültség férfi és nő között. A *Piroska és a farkas* irodalmi hagyományából táplálkozó Angela Carter pontosan erre az aspektusra fókuszál *A farkasok társasága* című munkájában: a férfi és a nő, a farkas és a nő kapcsolatára. Szereplője fiatal, ám nem kislány, inkább hölgy, aki a vadász imposztoraként a farkassal fut össze, és keveredik kalandba. Carter megközelítése pont azért izgalmas, mert

valamilyen finom módon összehangolja a két marginalizált lényt, és egyesíti őket.

Hogy társadalmi szemszögből miként nyilatkozhatunk a mesebeli farkasról, megint csak számos utat nyit meg a számunkra. A Perrault-féle út a társiatlan ember szimbólumát mutatja meg nekünk, aki a társadalom mételyeként is aposztrofálható, hiszen fiatal gyermekeket csábít el. Ezt pedig egyetlen emberi társulás sem veszi szívesen. Hogy Perrault esetében miért is mehetünk el értelmezésünkkel abba az irányba, hogy a farkast mint a társadalmi norma anomáliáját vehessük, ahhoz maga az író adhat számunkra iránymutatást a története tanulságában: *Wolves may lurk in every guise. / Handsome they may be, and kind, / Gay, and charming – never mind! / Now as then, 'tis simple truth / Sweetest tongue has sharpest tooth.*⁷ A farkas figuráját akár emberi tulajdonságok reprezentálására is használhatta.

Ha nem az állatmesék felől közelítünk a farkas felé, hanem valamivel mélyebb gyökereket keresünk, akkor azonban megváltozik a kép számunkra. Bár a farkas szimbólumát elég

---

⁷ Ford (H.Zs.): A farkasok bármilyen köntösben leselkedhetnek. / Szépek és kedvesek lehetnek, / Megnyerőek és bájosak – legyen mindegy! / Fogadd meg ezt az egyszerű igazságot: / A legédesebb nyelvnek van legélesebb foga.

erőteljesen áthatja a dichotómia, és az emberek hozzáállása is rapszodikus képükhöz, kell lennie valami vonzónak bennük; hiszen ahhoz túl sok olyan történet áll rendelkezésünkre, ahol a farkas segítőként, vagy a hexis (ἕξις) allegóriájaként tűnik fel. Ahogyan a skandináv folklórban sem pusztán a pusztítás és a féktelen étvágy metaforája, de a harcos erejének és lelkületének inkarnációja is.

Amennyiben ezt a gondolatot visszük tovább, és lelki alkatunk egy kis szeleteként tekintünk a farkasra – mint bennünk lakó vadra –, mennyiben segíthet vagy gátolhat bennünket ez a részünk a társadalomba való tagozódásunk során?

Ez a részünk talán pont az antagonizmusunkhoz kapcsolódik, és a folytonos reflexióra és kritikára sarkall bennünket. Világunk alappilléreinek gyakori revideálására. A kutyával ellentétben a farkas nem örvend osztatlan elfogadásnak, de mert számára az erdő és a sztyeppék adta szabadság fontosabb ennél, valószínűleg nem is igen vágyik rá. A kutya elfogadja a helyzetét, és általában az ember által lefektetett rendszerekben él és gondolkodik. A farkas azonban megkérdőjelezi az ember kreálta szisztémákat; képes kritikával fellépni. Ezt azonban nem minden esetben teszi hangosan. A bölcs farkas, ha teheti, kerüli a konfrontációt az emberekkel.

Hogy a farkas képezheti-e társadalmi, illetve morális ítéletalkotás tárgyát, az megint csak attól függ, hogy milyen szempontból vesszük górcső alá alakját. A *Canis lupus*, tekintettel arra, hogy az emberek nagylelkűen a biológia rendszerének adományozták alakját, nem társadalmi ítélet alanya, sokkal inkább a természettudományé. Társadalmi és morális rendszerünket nem érinti, mivel egy állatról, egy biológiai élőlényről beszélünk, amit teljesen amorális rendszerben vizsgálunk. Amikor azonban eltekintünk a természettudományos vizsgálatától, és a farkast mint a népmesék állandó szereplőjét nézzük, talán óvatosan, de közelíthetünk a moralitás felől hozzájuk. Az ember és jelen esetben a népmesei farkasok, sokkal többek, mint pusztán ösztönlények. Szabadságunk van a döntésben. A döntés a maximánk mérlegelését is jelenti; a jó döntés alapjául a jó maxima, míg rossz döntéseink alapjául a rossz maxima választása szolgál.

A történeteink mesebeli és mitikus farkasa vajon megfelelhet ennek?

A *Piroska és a farkas* négy lábujját nézve, azt mondhatjuk, hogy szabadsága van a döntésben. Mivel – kiváltképpen Perrault esetében – a farkas sokkal inkább bizonyos emberek negatív tulajdonságainak attribútumaként van jelen, lehetséges ítéletet

mondanunk a feje felett. Rossz maximát választott; szabadsága volt a döntésben, és a rossz maximát kívánta választani.

A farkas rossz cselekedetének alapja a rossz maxima volt.

Azok felé a történetek felé haladva, amik az európai törzsi kultúrák legmélyén gyökereznek, a farkasnak ezen szerepe háttérbe szorul. A farkas bibliai megítélésére előtt volt egy ősbibliai történet, ami áthatotta a farkas szimbólumát, ez pedig a totemizmusig vezet vissza bennünket. Ahhoz az időszakhoz, amikor a farkas mint az emberek környezetében természetesen ott levő vad volt jelen, és alakjához számos mágikus tulajdonságot csatoltak. Bizonyos területeken – mint az inuitok legendái is mutatják – a farkas maga a tápláló anya. Ezekből az ősi mítoszokból táplálkoznak azok az irodalmi alkotások – amilyen például Kipling *A dzsungel könyve* című műve is –, ahol a farkas ebbéli aspektusa van kiemelve. Bár a kutya, a *Canis lupus familiaris* felől a farkas, a *Canis lupus* a freudi értelemben bizonyosan *kísérteties*, mintha amaz a kutya Doppelgängere lenne, ám a farkas régebb óta van az ember perifériás környezetében, minthogy kutyákat tartanánk. Ebből a hosszú és néhol rémisztő, másszor ámulatba ejtő kapcsolatból alakult a farkas szimbóluma, megannyi réteggel és diszharmóniájával együtt. Az irodalom és a képzőművészetek is előszeretettel romantizálják a magányos farkas *jelenségét*, mivel azt a szilárd

lelki alkattal hozzák összefüggésbe. A művészetben a belső vívódást saját énünkkel éppen annyira szimbolizálja a farkas, amennyiben a mesékben alakja sokszor az ember negatív tulajdonságainak megszemélyesülése. Az alkotók ihletet merítenek a fenevad és az ártatlan leány kapcsolatából, talán ezért is láthatunk annyi variációt és újra mesélést a *Piroska és a farkas* kapcsán. Ennek az ősi, szinte kibékíthetetlen ellentétnek a megjelenítése kihívást jelent a posztmodern és kortárs íróknak, szépíróknak és a tömegkultúrának egyaránt.

Nyilvántartási szám: DEENK/420/2022.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Horváth Zsófia
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10073710

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (1)

1. **Horváth, Z.:** Női reprezentáció a mesékben.

In: Női reprezentációk. Szerk.: Tánczos Péter, Debreceni Egyetemi Kiadó ; Balmazújváros : Veres Péter Kulturális Központ, Debrecen, 76-84, 2019, (Maecenas Maecenatum, ISSN 2677-1187 ; 2) ISBN: 9789633184417

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (3)

2. **Horváth, Z.:** Varulven - Farkas az ember.
Nagyerdei Almanach. 2 (20-21), 1-12, 2020. EISSN: 2062-3305.
3. **Horváth, Z.:** "Jó tett helyébe jót várj..." - avagy a hipotetikus és kategorikus imperatívusz a Grimm-mesékben.
Nagyerdei Almanach. 7 (14), 59-67, 2017. EISSN: 2062-3305.
4. **Horváth, Z.:** Ádám kétségbeesése.
Nagyerdei Almanach. 6 (1), 34-50, 2015. EISSN: 2062-3305.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

5. **Horváth, Z.:** Perrault's and Carter's Wolves - Representation of Sexuality in Little Red Riding Hood.
Eger j. Eng. stud. "Accepted by Publisher" (-), 1-13, 2022. ISSN: 1786-5638.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománytermetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2022.09.07.

